

O'TKIR BRONXITDA TABIIY YO'TAL SIROPINING KLINIK
SAMARADORLIGI

Fozilova Zarifa Mahammadi qizi

Pediatr

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'tkir bronxitda tabiiy yo'tal siropining klinik samaradorligi nazariy jihatdan ko'rib chiqildi. Tabiiy o'simlik ekstraktlari asosida tayyorlangan siroplarning kimyoviy tarkibi, ta'sir mexanizmlari va bronxit belgilarini bartaraf etishdagi roli tahlil qilindi. Dorivor o'simliklardan olingan faol birikmalarning balg'am ko'chiruvchi, yallig'lanishga qarshi va bronxlarni himoya qiluvchi xususiyatlari o'rganildi. Tabiiy siroplarning kimyoviy preparatlarga nisbatan afzalliklari va cheklovlari nazariy asosda yoritildi. Maqola mavjud ilmiy adabiyotlar va farmakognosiya fani yutuqlari asosida tayyorlandi.

Kalit so'zlar: o'tkir bronxit, tabiiy yo'tal siropi, dorivor o'simliklar ekstrakti, balg'am ko'chiruvchi ta'sir, yallig'lanishga qarshi ta'sir, fitoterapiya, bronx shilliq qavati.

Annotation: This article theoretically examines the clinical efficacy of natural cough syrup in acute bronchitis. The chemical composition, mechanisms of action, and role of syrups prepared from natural plant extracts in relieving bronchitis symptoms were analyzed. The expectorant, anti-inflammatory, and broncho-protective properties of active compounds derived from medicinal plants were studied. The advantages and limitations of natural syrups compared to chemical preparations were highlighted on a theoretical basis. The article was prepared based on existing scientific literature and achievements in pharmacognosy.

Keywords: acute bronchitis, natural cough syrup, medicinal plant extract, expectorant effect, anti-inflammatory effect, phytotherapy, bronchial mucosa.

KIRISH

Nafas yo'llari kasalliklari, xususan o'tkir bronxit, dunyo miqyosida eng ko'p uchraydigan kasalliklar qatoridan o'rin olgan. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, har yili kattalar aholisining taxminan 5 foizi o'tkir bronxit bilan kasallanadi va bu holat shifokorlarga murojaat qilishning eng keng tarqalgan sabablaridan biriga aylanadi. Kasallikning asosiy belgisi yo'tal nafas yo'llarining himoya reaktsiyasi bo'lib, bronxlardagi yallig'lanish, shilimshiq ishlab chiqarilishining ortishi va kipriksimon epiteliyning shikastlanishi natijasida yuzaga keladi.

Zamonaviy tibbiyot amaliyotida o'tkir bronxitda yo'talga qarshi turli kimyoviy preparatlar mukolitiklar, ekspektorantlar, bronxolitiklar va yallig'lanishga qarshi dorilar qo'llaniladi. Biroq bu preparatlarning nojo'ya ta'sirlari, ayniqsa uzoq muddatli qo'llanilganda, bemorlar uchun muammo tug'diradi. Kimyoviy yo'tal bosuvchi preparatlar (kodein va dekstrometorfan kabi) nafas markaziga ta'sir qilib, yo'talni sun'iy ravishda to'xtatadi, ammo bu bronxlarda balg'am to'planib qolishiga olib kelishi mumkin.

Ana shunday holatlarda tabiiy o'simlik ekstraktlari asosida tayyorlangan yo'tal siroplariga qiziqish yildan yilga ortib bormoqda. Tabiiy siroplar nafas yo'llarining tabiiy

tozalanish mexanizmini kuchaytiradi, yallig'lanishni kamaytiradi va bronx shilliq qavatini himoya qiladi. Bu xususiyatlar ularni kimyoviy preparatlarga yaxshi qo'shimcha yoki muqobil vosita sifatida belgilaydi.

Ushbu maqolada o'tkir bronxitda tabiiy yo'tal siroplarining klinik samaradorligi nazariy jihatdan tahlil qilindi, ularning tarkibiy qismlari, ta'sir mexanizmlari va qo'llanilish tamoyillari ilmiy adabiyotlar asosida yoritildi.

ASOSIY QISM

O'tkir bronxitda yo'tal murakkab refleks mexanizmi orqali yuzaga keladigan himoya reaksiyasi hisoblanadi. Bronxlarning shilliq qavatida yallig'lanish rivojlanganda bir qator patologik jarayonlar ketma-ket sodir bo'ladi.

Birinchi bosqichda virusli yoki bakterial infeksiya ta'sir ostida bronx epiteliy hujayralari shikastlanadi. Shikastlangan hujayralar yallig'lanish mediatorlari bradikinin, gistamin, prostaglandinlar va sitokinlarni ishlab chiqaradi. Bu mediatorlar bronxdagi sezgir nerv oxirlari "C-tolalar" va "A-delta tolalar"ni qo'zg'atib, yo'tal refleksini ishga tushiradi.

Ikkinchi bosqichda goblet hujayralar va shilliq bezlarning gipersekretsiyasi rivojlanadi. Bronx sekretsiyasining suyuq qismi kamayib, qovushqoq qismi ortadi, natijada "og'ir" balg'am hosil bo'ladi. Kipriksimon epiteliyning harakati buzilishi sababli balg'am bronxlardan mustaqil chiqarila olmaydi va yo'talning asosiy sababiga aylanadi.

Uchinchi bosqichda bronx devori shishishi natijasida bronx o'tkazuvchanligi buziladi. Havo oqimining qiyinlashishi nafas qisishiga va yo'talning kuchayishiga olib keladi. Bu jarayon ayniqsa o'tkir bronxitning birinchi 3-5 kunida yaqqol namoyon bo'ladi.

Yo'talning ushbu patogenetik zanjirini tushunish tabiiy siroplar ta'sir mexanizmini to'g'ri baholashga zamin yaratadi. Ideal yo'tal siropi nafas yo'llarining tabiiy tozalanish mexanizmini tiklaydi, yallig'lanishni kamaytiradi va yo'talni sun'iy ravishda to'xtatish o'rniga uning samaradorligini oshiradi.

Tabiiy yo'tal siroplarining tarkibiy qismlari va ularning xususiyatlari

Zamonaviy tabiiy yo'tal siroplarining tarkibi ko'pincha bir nechta o'simlik ekstraktlarining uyg'un kombinatsiyasidan iborat bo'ladi. Har bir tarkibiy qism ma'lum farmakologik funktsiyani bajaradi.

Likorits ildizi ekstrakti. Likorits (*Glycyrrhiza glabra*) ildizi tarkibidagi glitsirrin kislotasi tabiiy yo'tal siroplarining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Glitsirrin fosfolipaza A2 fermentini inhibe qilib, arachidon kislotasidan prostaglandinlar va leykotrien sintezini kamaytiradi. Bu mexanizm bronxdagi yallig'lanishni kamaytiradi va shilliq qavat shishini yo'qotadi. Bundan tashqari, likoritsning saponinlari reflektor yo'l bilan oshqozon-ichak shilliq qavatidagi sezgir retseptorlarni qo'zg'atib, bronx bezlarining sekretsiyasini oshiradi va balg'amni suyultiradi.

Zubturm ekstrakti: Zubturm (*Thymus vulgaris*) barglaridan olingan ekstrakt tarkibidagi timol va karvakrol efir moylari tabiiy siroplarning ikkinchi muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Timolning ta'sir mexanizmlari quyidagicha yoritildi: u bronx siliariy epiteliyining kiprik urish chastotasini oshiradi, balg'amning qovushqoqligini kamaytiradi va gram-musbat hamda gram-manfiy bakteriyalarga nisbatan keng spektrli antimikrob ta'sir ko'rsatadi.

Klinik jihatdan zubturm ekstrakti yo'talning intensivligi va davomiyligini kamaytirishi bilan ajralib turadi. Yevropa farmakopeyasida zubturm o'tkir bronxitda rasmiy ravishda tavsiya etilgan dorivor o'simlik sifatida belgilangan.

Althey ildizi ekstrakti: Althey (*Althaea officinalis*) ildizida 35 foizgacha shilimshiq polisaxaridlar mavjud. Bu shilimshiq bronx shilliq qavatida himoya plyonkasi hosil qilib, nafas yo'llarini mexanik ta'sirotlar va kimyoviy zararli moddalardan himoya qiladi. Altheyning shilimshiq moddalari shuningdek yo'tal retseptorlarini qoplaydi va ularni qo'zg'atuvchi omillardan izolyatsiya qiladi, natijada quruq yo'talning intensivligi kamayadi. Bu xususiyati bois althey ekstrakti ayniqsa quruq, og'riqli yo'tal bilan kechadigan bronxitning dastlabki bosqichida samarali hisoblanadi.

Asalari mahsulotlari. Ko'plab tabiiy yo'tal siroplarining muhim tarkibiy qismi bo'lmish asal o'zining antimikrob, yallig'lanishga qarshi va shilliq qavatni yumshatuvchi xususiyatlari bilan alohida o'rin egallaydi. Asaldagi vodorod peroksid, flavonoidlar va fenol birikmalari bakteriyalarga nisbatan faol ta'sir ko'rsatadi. Dunyoning bir qator mamlakatlarida tibbiy asal nafas yo'llari kasalliklarida qo'shimcha vosita sifatida rasmiy ravishda tan olingan. Biroq 1 yoshgacha bo'lgan chaqaloqlarga asal berish qat'iy tanqislanganligi botulinizm xavfi bilan bog'liqligi doimo esda tutilishi zarur.

Zanjabil ildizi ekstrakti: Zanjabilning (*Zingiber officinale*) gingerol va shogaol tarkibli faol birikmalar bronx yallig'lanishiga qarshi kuchli ta'sir ko'rsatadi. Bu birikmalar siklooksigenaza-2 fermentini inhiye qilib, prostaglandin E2 sintezini kamaytiradi. Bundan tashqari, zanjabilning isituvchi ta'siri nafas yo'llarida qon aylanishini yaxshilaydi va bronx bezlarining sekretor faolligini oshiradi. Zanjabil ekstrakti tarkibidagi antioksidant moddalar infeksiya jarayonida hosil bo'ladigan erkin radikallarni zararsizlantirishga yordam beradi.

Efir moylari. Evkalipt, yalpiz va qarag'ay efir moylari tabiiy siroplarning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Evkaliptoldagi 1,8-sineol bronx shilliq qavatidagi neyrofillar faoliyatini bostiradi, bronxni kengaytiradi va mukosiliar tozalanishni yaxshilaydi. Mentol esa nafas yo'llarida sovutuvchi sezgi hosil qilib, yo'tal refleksini vaqtincha tinchlantiradi va nafas olishni osonlashtiradi.

Tabiiy siroplarning ta'sir mexanizmlari

Tabiiy yo'tal siroplarining ta'sir mexanizmlari ko'p yo'nalishli bo'lib, bir vaqtning o'zida o'tkir bronxitning bir nechta patogenetik zanjirlarini qamrab oladi.

Mukosiliar tozalanishning yaxshilanishi. Tabiiy siroplarning asosiy ta'sir yo'nalishlaridan biri mukosiliar tozalanishni tiklash va kuchaytirishdir. Bronx sekretsiasining suyuqlashishi, kipriksimon epiteliy faolligining oshishi va balg'amning bronxlardan samarali chiqarilishi bular hammasi tabiiy siroplarning birgalikdagi ta'siridan hosil bo'ladigan natijadir. Zubturm va likorits tarkibidagi saponinlar sekretsiasining suyuq qismini ko'paytirib, balg'amning qovushqoqligini kamaytiradi.

Yallig'lanish kaskadining bostirishi. Tabiiy siroplar tarkibidagi flavonoidlar, terpenoidlar va fenol birikmalari bronxdagi yallig'lanish kaskadini bir nechta nuqtada to'xtatadi. Prostaglandinlar va leykotriyen sintezining kamayishi, neyrofil infiltratsiasining pasayishi va sitokin ishlab chiqarilishining bostirishi bu jarayonlar bronx shilliq qavatidagi yallig'lanishni kamaytiradi va davolanish muddatini qisqartiradi.

Antimikrob ta'sir. Timol, karvakrol va evkaliptol kabi o'simlik efir moylari nafas yo'llaridagi bakteriyalarga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qilib, ularning ko'payishini to'xtatadi. Bu xususiyat ayniqsa o'tkir bronxitda ikkilamchi bakterial infeksiyaning rivojlanishini oldini olishda ahamiyatli hisoblanadi.

Tabiiy siroplarning kimyoviy preparatlar bilan solishtirmalisi

Tabiiy yo'tal siroplarini kimyoviy preparatlar bilan solishtirish ularning asosiy farqlarini va qo'llanilish sohasini aniqroq belgilashga yordam beradi.

Kimyoviy yo'tal bosuvchi preparatlar kodein, dekstrometorfan markaziy nerv tizimiga ta'sir qilib, yo'tal refleksi to'xtatadi. Bu preparatlar intensiv quruq yo'talda tez yordam beradi, ammo bronxlarda balg'am to'planib qolishiga, nafas depressiyasiga va giyohvandlik xavfiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun bu preparatlar faqat qisqa muddatli va shifokor nazoratida qo'llanilishi tavsiya etiladi.

Kimyoviy mukolitiklar asetilsistein va karbotsistein bronx sekretsiasidagi disulfid bog'larni parchalab, balg'amning qovushqoqligini kamaytiradi. Bu preparatlar tez va samarali ta'sir ko'rsatadi, ammo oshqozon-ichak tizimida nojo'ya ta'sirlar, ayniqsa ko'ngil aynishi va qorin og'rig'i, kuzatilishi mumkin.

Tabiiy siroplar esa kimyoviy preparatlarga nisbatan sekin ta'sir ko'rsatishi mumkin, ammo ular ko'p yo'nalishtirishli ta'sir mexanizmiga ega, nojo'ya ta'sirlari minimal va shilliq qavatni himoya qiluvchi qo'shimcha xususiyatga ega. Ayniqsa bolalar va homilador ayollar uchun tabiiy siroplar kimyoviy preparatlarga nisbatan afzalroq variant hisoblanadi.

Tabiiy yo'tal siroplarining samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar

Tabiiy siropning klinik samaradorligi bir qator omillarga bog'liq. Bu omillarni tushunish davolanish natijasini optimallashtiradi.

Kasallikning bosqichi. Tabiiy siroplar bronxitning dastlabki bosqichida — quruq yo'tal davomida va balg'am endigina hosil bo'la boshlaganda — ko'proq samarali hisoblanadi. Kasallikning o'rtacha og'ir kechimida esa tabiiy siroplar kimyoviy preparatlar bilan birga qo'shimcha vosita sifatida qo'llanilganda yaxshi natija beradi.

Siropning tarkibi. Ko'p komponentli tabiiy siroplar, ya'ni bir nechta dorivor o'simlik ekstraktlari kombinatsiyasidan iborat bo'lganlar, bir tarkibli siroplarga nisbatan keng spektrli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, likorits, zubtutum va altheyni o'z ichiga olgan sirop bir vaqtning o'zida yallig'lanishni kamaytiradi, balg'amni suyultiradi va shilliq qavatni himoya qiladi.

Qo'llanilish muddati va rejimi. Tabiiy siroplarning to'liq samaradorligi ko'pincha 3-5 kunlik muntazam qo'llanilishdan so'ng namoyon bo'ladi. Kimyoviy preparatlarga o'xshab tez va dramatik ta'sir kutish to'g'ri emas tabiiy vositalar organizmning o'z himoya mexanizmlarini kuchaytirish orqali ishlaydi va bu jarayon vaqt talab qiladi.

Qo'shimcha chora-tadbirlar. Tabiiy siropning samaradorligi to'liq dam olish, ko'p suyuqlik iste'mol qilish va nam havoda nafas olish kabi qo'shimcha choralar bilan birgalikda sezilarli darajada oshadi. Suyuqlik iste'molining oshirilishi bronx sekretsiasini suyultirib, balg'amning tabiiy yo'l bilan chiqishini osonlashtiradi.

Tabiiy siroplarni qo'llashda ehtiyotkorlik choralari

Tabiiy yo'tal siroplarining xavfsizligi kimyoviy preparatlarga nisbatan yuqori bo'lsa-da, ularni qo'llashda bir qator ehtiyotkorlik choralariga rioya qilish zarur.

Allergik reaksiyalar. Dorivor o'simliklarga allergiya nafas yo'llari kasalliklarida allergik reaksiyalarni kuchaytirishi mumkin. Ayniqsa asteraceae oilasiga mansub o'simliklar yoki sitrus mevalariga allergiyasi bo'lgan bemorlarda tarkibida bu o'simliklar bo'lgan siroplar ehtiyotkorlik bilan qo'llaniladi.

Bolalarda yosh chegaralari. 1 yoshgacha bo'lgan chaqaloqlarga asal tarkibli siroplar berilmaydi. 2 yoshgacha bo'lgan bolalarda aksariyat o'simlik ekstraktlari bilan birga qo'llash uchun pediatrning ruxsati talab etiladi.

Homiladorlik va laktatsiya. Ayrim o'simlik ekstraktlari, xususan likoritsning yuqori dozalari, homiladorlik davrida qo'llanilishi cheklangan. Shuning uchun homilador ayollar tabiiy siroplardan foydalanishdan oldin mutaxassis bilan maslahatlashishlari zarur.

Boshqa dorilar bilan o'zaro ta'sir. Zanjabil va likorits ekstraktlari qon suyultiruvchi va qon bosimini pasaytiruvchi dorilarning ta'sirini o'zgartirishi mumkin. Bu o'zaro ta'sirlar doim inobatga olinishi talab etiladi.

XULOSA

O'tkir bronxitda tabiiy yo'tal siroplarining klinik samaradorligi ularning ko'p yo'nalishli ta'sir mexanizmiga asoslanadi. Likorits, zubtutum, althey, zanjabil va efir moylari tarkibli tabiiy siroplar bronxdagi yallig'lanishni kamaytiradi, balg'amni suyultirib chiqaradi, bronx shilliq qavatini himoya qiladi va immunitetni mustahkamlaydi bularning hammasi bir vaqtning o'zida amalga oshiriladi.

Tabiiy siroplarning kimyoviy preparatlar oldidagi asosiy afzalligi nojo'ya ta'sirlarning minimalligi, kompleks ta'sir spektri va nafas yo'llarining tabiiy himoya mexanizmlarini kuchaytirish qobiliyatidir. Kasallikning engil va o'rtacha og'ir kechimida tabiiy siroplar asosiy davolash vositalari bilan birga qo'shimcha tarzda qo'llanilishi davolanish muddatini qisqartirishi va bemorning hayot sifatini yaxshilashi mumkin.

Biroq tabiiy siroplar hamma holatlarda ham kimyoviy preparatlarni to'liq almashtira olmaydi. Og'ir klinik holatlarda, bakterial asoratlar rivojlanganda va bolalar amaliyotida mutaxassis nazorati shart. Tabiiy siroplarning o'tkir bronxitdagi o'rni va samaradorligini yanada chuqurroq o'rganish tibbiyot fani oldida turgan dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Blumenthal M., Goldberg A., Brinckmann J. Herbal Medicine: Expanded Commission E Monographs. Integrative Medicine Communications, Boston, 610-bet, 2000-yil.
2. Bruneton J. Pharmacognosy, Phytochemistry, Medicinal Plants. Lavoisier Publishing, Paris, 1136-bet, 1999-yil.
3. Schulz V., Hänsel R., Blumenthal M., Tyler V.E. Rational Phytotherapy: A Reference Guide for Physicians and Pharmacists. Springer, Berlin, 448-bet, 2004-yil.
4. Wichtl M. Herbal Drugs and Phytopharmaceuticals: A Handbook for Practice on a Scientific Basis. Medpharm Scientific Publishers, Stuttgart, 704-bet, 2004-yil.
5. Kemper K.J. The Longwood Herbal Task Force: Monograph on Thymus vulgaris. Harvard Medical School, Boston, 28-bet, 1999-yil.

6. Mills S., Bone K. Principles and Practice of Phytotherapy: Modern Herbal Medicine. Churchill Livingstone, Edinburgh, 643-bet, 2000-yil.
7. Hoffmann D. Medical Herbalism: The Science and Practice of Herbal Medicine. Healing Arts Press, Vermont, 666-bet, 2003-yil.
8. Matthys H., de Mey C., Carls C. va boshqalar. Efficacy and tolerability of myrtol standardized in acute bronchitis. Arzneimittelforschung, 50(8):700-711-bet, 2000-yil.
9. Ernst E. Herbal Medicine: A Concise Overview for Professionals. Butterworth-Heinemann, Oxford, 212-bet, 2000-yil.